

MUŽSKÉ SOUKENNÉ ODĚVNÍ SOUČÁSTKY VE SBÍRKÁCH NÁRODNÍHO ÚSTAVU LIDOVÉ KULTURY VE STRÁŽNICI – KALHOTY A KABÁTY

Lenka Havlíková, Národní ústav lidové kultury, Strážnice

Soukenné kalhoty a kabáty jako základní svrchní oděvní součástky mužského oděvu jsou zastoupeny také ve sbírkách Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici. Skupina těchto oděvních součástí není ve fondu oděvu početně rozsáhlá, tím však neztrácí na hodnotě a tvoří zajímavý soubor přispívající k poznání lidového oděvu na Slovácku.

Sbírkové fondy Národního ústavu lidové kultury

Utváření sbírkových fondů Národního ústavu lidové kultury (dále jen NÚLK) je bezprostředně spjata se vznikem Krajského střediska lidového umění ve Strážnici (dále jen KSLU) v roce 1956. Vznik střediska byl završením předchozí dlouholeté činnosti spojené s organizováním Národopisných slavností ve Strážnici. S nárůstem rozsahu slavností bylo postupně vytvořeno stálé pracoviště, které mělo také „...*systematicky pečovat o studium a další rozvoj tradic lidové kultury jihovýchodní Moravy.*“¹ Myšlenka vytvoření odborného etnologického a etnografického pracoviště přímo uprostřed folklorně živého regionu byla sice považována za neobvyklou, přesto byla úspěšně realizována zřízením KSLU. V roce 1967 došlo k jeho proměně na Ústav lidového umění (dále jen ÚLU), který se transformoval také v kulturně-vzdělávací zařízení s výstavními prostory zámku. Nově vzniklá organizace přebrala sbírky dosavadního Městského muzea ve Strážnici a dále je rozvíjela vlastní sbírkotvornou činností. Z takto vzniklých fondů měly být připravovány nejen národopisné výstavy a expozice se zaměřením na lidové umění, ale také hmotnou kulturu. Prvním větším počinem v tomto směru byla instalace výstavy s názvem Na slováckém hospodářství v minulém století.²

Sbírkotvorná činnost byla zpočátku organizována pracovníci Městského muzea ve Strážnici Marií Skácelovou, manželkou strážnického kronikáře a historika Jana Skácela. Velkou zásluhu na budování sbírkových fondů a rozšíření činnosti ústavu měl Josef Tomeš, který na toto pracoviště nastoupil v roce 1962.³ Hned na počátku své pracovní kariéry vypracoval metodický sbírkotvorný program a poskytl této činnosti nové podněty. Ve spolupráci se Slováckým muzeem v Uherském Hradišti realizoval v roce 1968 sběr dokladů hmotné kultury na slováckých vesnicích. Dalším impulsem pro rozšíření sbírek byl vznik Muzea vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici (dále jen MVJVM) a s ním spojená potřeba zajistit dostatečné množství autentických předmětů pro vybavení expozic.⁴ V této souvislosti došlo také k rozšíření sběrné oblasti, která se měla překrývat s územním rozsahem expozice lidových staveb.⁵ Do sbírkotvorné činnosti se tak postupně zapojili i další odborní pracovníci, jako byl Josef Jančář, Jan Souček, Jiří Pajer, Anna Mlýnková, Ludmila Tarcalová či Vlasta Ondrušová, kteří dle své odbornosti rozšířili sbírku o nové fondy.⁶

V roce 1990 byl ÚLU transformován a přejmenován na Ústav lidové kultury ve Strážnici. O dva roky později byly v rámci polistopadových restitucí do majetku města Strážnice navráceny sbírky zdejšího městského muzea.⁷ Jako Národní ústav lidové kultury funguje organizace od roku 2003, sbírkotvorná práce je nedílnou součástí činnosti ústavu, konkrétně jeho Centra hmotného kulturního dědictví.

Sbírkový fond Oděv

Fond oděvu tvoří významnou část sbírek NÚLK. Jedná se však o sběry relativně pozdní, co do počtu i stáří se nemohou měřit se sběry muzeí, která zahájila svou činnost v souvislosti s přípravou Národopisné výstavy československé. První oděvní součástky byly do sbírky získány na počátku padesátých let 20. století a pocházely z blízkého okolí Strážnice a později též z nedalekého Hornácka. Zásadní proměna sbírkotvorné činnosti a rozšiřování fondu oděvu v NÚLK nastala v souvislosti se vznikem MVJVM, jehož výstavba započala v roce 1972. Budování muzea v přírodě přineslo rozšíření sběrné oblasti, která zahrnovala nejen celé moravské Slovensko, ale též luhačovické Zálesí. Z evidence je patrné, že intenzivní sběry a doplňování fondu formou koupí a daru pokračovalo až do poloviny osmdesátých let 20. století. Druhá polovina osmdesátých let a celá devadesátá léta 20. století jsou oproti tomu téměř bez přírůstků. V posledním desetiletí je snahou kurátorů doplnit sbírku o chybějící předměty. Fond oděvu v současnosti čítá na 5000 položek. V interní evidenci je tříděn na kroj dětský, ženský a mužský, obuv a oděvní doplňky, zvláštní kapitoly patří krajce, výšivce a stříhům, své místo zde má i kněžský oděv. Největší část z kategorie oděvu zaujímá ženský s více než 900 exempláři, avšak nejpočetnější je skupina výšivek, která obsahuje na 1000 kusů. Oděvní součástky doplňuje téměř 200 párů dětské, ženské a mužské obuvi. Aktivity a oživování strážnického muzea v přírodě tematickými pořady daly po roce 2000 vzniknout také Studijnímu fondu oděvu, který čítá na 1000 kusů oděvních součástek a je využíván zejména během pořadů konaných v MVJVM. Časovým obdobím, do kterého lze většinu předmětů fondu oděvu datovat, je konec 19. století a zejména první polovina 20. století. Novější sběry přinášejí do sbírek také oděvní součástky z druhé poloviny 20. století. Dosud je, co do počtu oděvních součástek, nejhojněji zastoupen region strážnického Dolňácka. Bohaté jsou sběry ze Strážnice, z blízkého Petrova či Rohatce. Pro bližší seznámení s fondem oděvu uvádíme alespoň několik zajímavých údajů. Ze Strážnice pochází více než 640 oděvních součástek, z Petrova pak necelých 300. Výraznou kolekci vytváří předměty získané od Josefa Antoše⁸ z Rohatce, které v roce 1975 rozšířily sbírku o úctyhodných 231 kusů cenných oděvních součástek z Rohatce, Josefova, Dolních Bojanovic a Ratiškovíc. Zajímavostí tohoto souboru předmětů jsou mimo jiné krojové součástky (inv. č. 4852, inv. č. 4853),⁹ u nichž je uvedena informace o tom, že jejich nositelkou byla A. Burešová z Rohatce, která je v těchto součástkách vyobrazena Aloisem Kalvodou v roce 1908 na obraze Mladá matka s dítětem z Rohatce.

Velká kolekce oděvu byla získána v roce 2003 od etnochoreoložky Zdenky Jelínkové, z celkového počtu 146 kusů převažují součástky ženského hornáckého oděvu a obuvi, jejichž nositelkou byla právě Z. Jelínková. Prostřednictvím drobné poznámky se také dovídáme, že krpce (inv. č. 22989) z Vápenek obouval na Hornácku malíř Aleš Černý. Zasluhou Z. Jelínkové se do sbírek NÚLK dostává kompletní ženský valašský kroj.

Na tomto místě je důležité poukázat také na oděvní součástky slovenské provenience, ať už oděv z Kátova, Mokrého Háje či Piešťan. Ač nepochází ze sběrné oblasti ústavu, tvoří tento krojový materiál cenný komparační pramen.

Některé sbírkové předměty fondu jsou určeny konkrétními informacemi o datu jejich vzniku, případně jeho nositeli, či výrobcí, je však nutné konstatovat, že spíše narážíme na informace kusé, základní. Bezpochyby však bylo snahou chybějící informace doplňovat, v souvislosti s tím se mezi autory popisů objevuje v osmdesátých letech jméno Anny Mlýnkové, Miroslavy Kurfürstové, Josefa Jančáře či Lenky Gronske, v posledním desetiletí pak Petry Hrbáčové a Martina Šimši. V evidenčních kartách mužských soukenných součástek dominuje jméno J. Jančáře a M. Kurfürstové.

Fond Oděv NÚLK obsahuje řadu předmětů a kolekcí, které by jistě stály za pozornost, v tomto příspěvku však pro ně není určen prostor.

Mužské soukenné oděvní součástky

Sbírka oděvu NÚLK dosud nebyla publikačně zhodnocena, ačkoliv za nedlouhou dobu svého trvání byl vytvořen významný sbírkový fond s celou řadou cenných předmětů. Tento příspěvek si klade za cíl představit mužské soukenné oděvní součástky fondu oděvu – kalhoty a kabáty – v jejich širších souvislostech, týkajících se zejména stříhové konstrukce. Analýza součástek v komparaci s dalšími prameny odhaluje zajímavé skutečnosti o podobě součástek a rozšíření typů stříhových konstrukcí na širším území, přičemž rozlišovacím znakem se pak stává pouze výzdoba.

Třídění a terminologie vychází nikoli ze starších prací, ale řídí se nově vzniklou Systematikou třídění oděvních součástek lidového oděvu na Moravě,¹⁰ jehož autorem je Martin Šimša a kolektiv spolupracovníků z muzejních a univerzitních pracovišť. V současné době je dostupná jako interní materiál řešitelského týmu projektu v sídle NÚLK, předpokládá se však její zveřejnění. Systematika má být nápomocna nejen při popisu oděvních součástek, ale též při srovnávacím studiu o lidovém oděvu.

Sukno jako materiál mužských oděvních součástek

Suknem je označována celovlněná valchovaná tkanina zhotovená z ovčí vlny, název je odvozen od staroslověnského slovesa *sukati*. Z hlediska kvality rozlišujeme sukno trojího druhu: tovární, řemeslné, svázané s městským cechovním prostředím, a domácí, vyráběné venkovskými tkalci. Hlavní rozdíly jsou v kvalitě příze, její tloušťce a výsledné jemnosti či hrubosti utkaného sukna. Cechovní předpisy rozlišovaly tři druhy suken – jemné, střední a hrubé, přičemž v produkci dílen převládala střední a dost často jen hrubá sukna. I tato však byla povrchově zúšlechťována a barvena červeným, zeleným, modrým a černým barvivem. Oproti tomu podomácká výroba sukna se vyznačovala nebarvenou produkcí v přírodních odstínech bílé, hnědé a jejich kombinacích, a utkané sukno bylo většinou jen horší kvality. Na Moravě byla tato sukna označována jako *huněná* nebo *valašská*. Od 17. století se s nimi setkáváme porůznu na celé východní Moravě. Na konci 19. století je jeho výroba doložena již pouze na Hornácku a moravských Kopanících. Jak řemeslné, tak domácí sukno v této době ovšem již nahrazovala kvalitnější a jemnější tovární produkce, vyráběná v Brně nebo dovážená ze zahraničí.¹¹

Významnou charakteristikou sukna byla jeho barva, které si v minulosti často všímali i badatelé, kteří z ní dovozovali stáří i původ oděvní součástky: „*Každá doba libovala si v jiných barvách a jiných jejich kombinacích a podobně i kroje jednotlivých okrsků mívaly svoje charakteristické barvy.*“¹²

Za obzvláště archaické byly pokládány oděvní součástky ušité z nebarveného domácího sukna. Jejich výskyt je doložen na širším území jihovýchodní Moravy, setkáváme se s nimi na luhačovickém Zálesí, moravských Kopanících, Hornácku, Uherskobrodsku a Uherskohradištsku. Bílé sukno určené pro místní spotřebu produkovali soukeníci z Velké nad Veličkou, ale nakupovalo se také v Bojkovicích a na Myjavě.¹³ Oproti tomu barvené sukno a z něj ušité součástky byly pokládány za vývojově mladší. Na sledovaném území se záhy uplatnilo světle modré sukno, často označované jako *mlynářské*.¹⁴ Setkáváme se s ním na okrajích územního rozšíření barvených suken – na luhačovickém Zálesí, jižním Valašsku a na Hornácku, kde přetrvalo dodnes. Literatura je dokládá také na moravských Kopanících a Uherskobrodsku, kde je však později vytlačila sukna tmavě modrá a černá. Ty se posléze staly nejrozšířenější barvou užívanou na Slovácku. Jejich rozšíření zahrnuje oblast uherskohradištského, strážnického a kyjovského Dolňácka, zasahuje však také na Uherskobrodsko a okrajově i Hornácko a moravské Kopanice. Tato barevnost se objevuje ve zmíněných regionech přibližně od poloviny 19. století. Ke změně však nedošlo jednorázově, starší a nová barevnost oděvních

součástek často koexistovala vedle sebe, přičemž mohla být dělítkem mezi starší a mladou generací obyvatel lokality. V literatuře se setkáváme s označením tmavě modrého až černého sukna jako *strážnického*. Strážnici spolu s Bojkovicemi uvádí Josef Kvaňa jako centra soukenické výroby na Slovácku. Sukno se ale dováželo také z Valašských Klobouk a ze severní Moravy.¹⁵ Nejstarší prameny dokládají existenci výroby sukna ve Strážnici již v polovině 15. století.¹⁶ Podrobněji je činnost soukenického cechu zachycena ve druhé polovině 16. století. Z tohoto období existují doklady o dvou soukenických valchách na severním okraji města. Samotní soukeníci, většinou nejzámožnější obyvatelé města, sídlili na náměstí a v přilehlých ulicích. Udržovali styky s jinými soukeníky z Uherského Brodu, Velké nad Veličkou nebo Olomouce. Vlnu nakupovali v Hodoníně a Bílovicích.¹⁷ V první polovině 19. století se zdejší sukno vyváželo i na Slovensko, největší množství materiálu se však prodávalo na okolních trzích. Strážničtí soukeníci zajížděli do Veselí nad Moravou, Uherského Brodu i Hustopečí. Soukenictví ve městě přetrvalo až do druhé poloviny 19. století, kdy Strážnice vedle Valašských Klobouk zůstala posledním produkujícím střediskem na jihovýchodní Moravě. Přesto zdejší soukenictví postupně upadalo a rokem 1925 zcela zaniká.¹⁸

Užívání barevných suken ve sledované oblasti doplňuje zcela výjimečný výskyt fialového a červeného sukna na Podluží, doloženého od poloviny 19. století. Jeho výskyt pravděpodobně souvisí s existencí významného dopravního uzlu v Břeclavi, ležící na železniční trati Vídeň – Brno, uvedené do provozu roku 1839 a o několik let později roku 1841 rozšířené o železniční trať Břeclav – Přerov.¹⁹ Město se tak stalo významným překladištěm zboží, odkud na venkov proudila dovozová sukna ze vzdálenějších soukenických dílen.

Od počátku 20. století, zejména v období po první světové válce, se setkáváme se změnou materiálu, původní sukno je nahrazováno jinými vlněnými, polovlněnými či bavlněnými materiály. Kromě materiálu dochází i ke změnám stříhové konstrukce a výzdoby mužských oděvních součástek. V některých případech, směrem k novějším součástkám, dosahuje výzdoba v podobě výšivek a nejrůznějších aplikací značné bohatosti a rozmanitosti, nebo se naopak přibližuje směrem k městskému oděvu a omezení výzdoby, nejen na nohavicích, ale i kabátech.

Mužské soukenné oděvní součástky ve sbírce NÚLK

Kalhoty

Dlouhé soukenné kalhoty jsou na Slovácku běžně označovány termínem nohavice. Vyznačují se štíhlou siluetou a zpravidla dvěma rozparky v pase, kde je přidržuje dlouhý kožený opasek, provlečený tunelem z přeloženého sukna, který byl i několikrát obtočen kolem pasu. Na stehnech jsou nohavice často ozdobeny krejčovskou výšivkou z textilní šňůry, někdy označované jako *haraska*, vytvářející specifické vinuté ornamenty. Kromě přední části kalhot jsou kryty šňůrou nebo prýmkem švy na nohavicích i na zadku kalhot. Kromě šňůrování nezůstává bez zajímavosti také označení součástek monogramy či datací, hojně se vyskytující například na hornáckých kalhotách a kabátech.

Systematika identifikace považuje za hlavní identifikátory soukenných kalhot jejich délku, vedení švů na nohavicích a připojení sedla v zadní části kalhot, případně i počet rozparků v pase.²⁰ Na jihovýchodě Moravy jednoznačně převládá typ s bočním vedením švů na nohavicích, který na základě různého způsobu připojení sedla v zadní části kalhot lze rozdělit do několika skupin, které jsou výsledkem jak územního rozšíření, tak historického vývoje. Ve sbírkovém fondu se nejčastěji setkáváme s následujícími skupinami:

I. První skupina se vyznačuje bočním vedením švů a samostatným sedlem v zadní části kalhot. Na sledovaném území se vyskytuje především na luhačovickém Zálesí, Uherskobrodsku a Hornácku, tedy v bezprostředním styku se sousedním Trenčianskem na Sloven-

sku. Kalhoty byly v minulosti šité z domácího přírodně bílého sukna, které teprve později nahradilo sukno barvené.

II. Druhá skupina se vyznačuje opět bočním vedením švů a sedlem tvořícím samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot. V minulosti pokrývala nížinnou část Slovácka počínaje Podlužím, přes jižní Kyjovsko, Strážnicko až na Uherskohradištsko, jeho rozšíření úzce souvisí s prostorem západního Slovenska. Kalhoty se vždy šily z kvalitního barveného sukna, byly opatřeny podšívku a často i charakteristickými vycpávkami na bocích kolen – *katalaföty*.

III. Třetí skupinu tvoří vývojově nejmladší kalhoty, ovlivněné běžnou krejčovskou produkcí. Sedlo u nich zcela zaniká, přední rozparky jsou nahrazeny jediným středovým rozparkem se zapínáním na knoflíky.

I. Stříhová skupina – soukenné kalhoty se samostatným sedlem

Ve sbírkovém fondu je tato skupina zastoupena kalhotami z Uherskobrodsko, moravských Kopic a Hornácka, přičemž pro srovnání byl využit sbírkový materiál uložený v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

Z kopaničářské obce Vápenice pocházejí soukenné kalhoty (inv. č. 1516) ušité z bílého

Kalhoty-nohavice, Vápenice (inv. č. 1516).

nebarveného sukna ozdobené modrým šňůrováním, jsou bez podšívky a patří k nim i dlouhý kožený opasek označený jako *vybíjaný remeň*. Takovéto kalhoty byly na Kopicích označovány jako *valašské* a tvořily nejstarší doloženou oděvní vrstvu. Vedle nich se vyskytovaly též modré kalhoty s černým šňůrováním nazývané *mynářské*, a nakonec černé nohavice s černým šňůrováním.²¹ Na proměně vzhledu kalhot lze dobře demonstrovat starší a novější vazby k sousedním regionům. Jan Húsek uvádí, že ještě ve druhé polovině 19. století neměly obce na Kopicích takový kontakt s ostatním Moravským Slovenskem, žily více odloučeny „*se spády na uherskou stranu*“²² čemuž dobře odpovídají kalhoty z bílého sukna. Na počátku 20. století však postupně převážil vliv sousedního Uherskobrodsko, takže se i zde začalo užívat modré sukno.

Na Uherskobrodsku proběhl ostatně vývoj podobně, jen o několik desetiletí dříve. Ve Strání nosili muži nohavice z bílé *huně* ještě v letech 1880–1883.²³ Postupně však

„...*straňský dostává silně ráz dolských krojů, ježto styk Strání s Uh. Brodem a celým okresem je častý a také změna hospodářského života je značná.*“²⁴ Josef Klvaňa si ve Strání všimá rozparku v pase kalhot, který byl umístěn po straně krokového švu, tedy jak píše: „...*poklopec nohavic otevřen je jenom na jedné straně, má jednu „kapcu*“²⁵ což ukazuje na vztah k jižnímu Valašsku a Trenčiansku, kde je tento typ kalhot také doložen.

Ve sbírce NÚLK jsou uloženy soukenné oděvní součástky novější varianty oděvu z Uherskobrodsko, zastoupené nohavicemi z tmavě modrého sukna ze Strání (inv. č. 5288), zdobené světle modrým šňůrováním. Dále se ve sbírce nachází kalhoty z Dolního Němčí

(inv. č. 5349), taktéž z tmavě modrého sukna zdobené světle modrým šňůrováním. Oboje kalhoty jsou stejného střihu se sedlem tvořícím na zadní části kalhot samostatný díl.²⁶

Jan Húsek vyjmenovává mužské soukenné kalhoty na Horňácku: „...*nohavice buď černé nebo modré (anebo odstínované) ještě vyšívány na kapsách, malovány modrými „buritáši“ (šňůrami) a připasovány dlouhým remenem bíle vybíjeným.*“²⁷

Bílé soukenné nohavice nosili muži na celém Horňácku do poloviny 19. století.²⁸ Nohavice z bílého sukna z Nové Lhoty (inv. č. 2434) a z Velké nad Veličkou (inv. č. 41764 a inv. č. 46785) patří tedy ke starší variantě mužského oděvu tohoto regionu. Kalhoty z Nové Lhoty (inv. č. 2434) přibýly do sbírek s nejstaršími sběry. Jsou odlišného střihu od kalhot z Velké nad Veličkou (inv. č. 41764), které střihově odpovídají první skupině. Všechny zmíněné kalhoty jsou nepodšité a šev na nohavicích je u nich zvýrazněn vloženým proužkem z tmavého sukna.

Nohavice označované jako *mlynářské, světué*, tedy světle modré, nosili muži ve druhé polovině 19. století ve Velké nad Veličkou, Hrubé Vrbce, Malé Vrbce, Kuželově a Javorníku, byly ušité z *myjavského* sukna. Staly se pak typickou součástí horňáckého kroje a přetrvaly i do pozdějšího období.²⁹ Světle modré nohavice jsou zastoupeny ve sbírce čtyřmi exempláři. První pocházejí z Velké nad Veličkou (inv. č. 733) a jedná se o světle modré soukenné kalhoty, zdobené modrou harasovou stuhou a barevným vyšíváním, šňůrování je doplněno o aplikace z červeného sukna. Druhé, z Javorníka (inv. č. 4110), jsou světle modré stejného střihu i barevnosti jako předchozí, švy na nohavici jsou vedeny po boční straně nohy, rozparky jsou umístěny po stranách krokového švu a sedlo tvoří na zadku kalhot samostatný díl. Od poloviny 19. století se vlivem Pomoraví v nížinných horňáckých obcích začaly šířit kalhoty z černého strážnického sukna.³⁰ Z Kuželova pochází černé kalhoty (inv. č. 5225) zdobené modrým šňůrováním, které je doplněno o aplikace z červeného sukna, kapsy jsou lemované ozdobným stehem.

V modrých soukenných kalhotách chodili na Horňácku hlavně mladí, v bílých starší muži. Bohatší vlastnili zpravidla světle modré i černé nohavice, přičemž modré patřily k reprezentativnímu a obřadnímu oděvu.³¹

Velmi blízký horňáckému je sousední кроj senicko-myjavský, jak celkovou podobou, tak i v detailech a názvosloví. Jan Húsek se zmiňuje o zdejších nohavicích černých s černým šňůrováním a krátkým remenem.³² Z obce Vrbovce pochází kalhoty (inv. č. 19532) ušité z tmavě modrého sukna zdobené skromným černým šňůrováním.³³ Ačkoliv očekáváme střih se samostatným sedlem, kalhoty jsou ušity se sedlem, které tvoří samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot. Tato střihová konstrukce soukenných kalhot se objevuje i na Horňácku, jak dokládají například i světle modré soukenné kalhoty z tohoto regionu uložené ve sbírkách Moravského zemského muzea v Brně³⁴ a také dva exempláře ve sbírkách NÚLK (inv. č. 23009 a inv. č. 46833). U prvních se jedná o blíže nelokalizované kalhoty

Kalhoty-nohavice, Velká nad Veličkou (inv. č. 41764).

z pozůstalosti Zdenky Jelínkové, jejichž výzdoba i vyšití datování 1948 napovídají, že by se mohlo jednat o kalhoty původem z Velké nad Veličkou. Kalhoty (inv. č. 46833) jsou datovány ve výšivce také rokem 1948 a pocházejí z Velké nad Veličkou.

II. Stříhová skupina – sedlo tvoří samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot

Druhá skupina se sedlem tvořícím samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot je charakteristická pro oblast Podluží a celého Dolňácka. Ve sbírkách NÚLK je tato skupina zastoupena kvantitativně výrazněji než první. Nicméně, jak bude uvedeno níže, jedná se o soukenné kalhoty mladší vrstvy s pozměněným střihem a několik kalhot městského typu. Podluží je zastoupeno červenými soukennými kalhotami, nejpochybnější skupina oděvních součástí ze strážnického Dolňácka se vyznačuje tmavě modrým strážnickým sukнем. Kyjovsko je reprezentované pouze kalhotami z Ratiškovíc. Z Kněždubu a Vnorov pochází tmavě modré soukenné kalhoty staršího i novějšího střihu sedla. Uherskohradištsko je zastoupeno třemi kalhotami z Domanína, Starého Města a Kunovic.

Pozornost badatelů v minulosti upoutávaly odlišnosti jednotlivých krojových součástí: „Z moravskoslovenských krojů, které se dotýkají našich hranic, nejrůznovější jsou podlužácký, hornácký (velický) a kopaničářský ze St. Hrozenkova; ale i ostatní kroj (strážnický a straňanský) nejsou bez pozoruhodných krás.“³⁵ V případě Podluží k tomu přispívaly jistě i červené

Kalhoty-nohavice, Dolní Bojanovice (inv. č. 6939).

soukenné kalhoty – červenice – zdobené modrou krejčovskou výšivkou – *cifrováním*. Teoriemi o jejich původu se zabýval František Bartoš, Josef Klvaňa i Antonín Václavík. Proti Bartošovi a Klvaňovi, který pomýšlil až na turecké vlivy, Antonín Václavík upozornil spíše na vliv vojenských jezdeckých kalhot zprostředkovaných posádkami v Hodoníně, rakouském Stockerau a Vidni.³⁶ Z červeného sukna se nohavice na Podluží začínají šít asi od poloviny 19. století, Jan Húsek dokonce uvádí konkrétní data a informace o rozšíření červenice: v Lanžhotě se patrně objevují až po roce 1885 a podle Františka Bartoše je přejala od rakouských Charvátů nejprve Břeclavané, potom Tvrdoňané – asi v letech 1845–1850 – o něco později se objevují v Hruškách a od roku 1880 se vyskytují i v Bojanovicích. Ženatí muži nosili v Lanžhotě ještě ve třicátých letech vedle fialových kalhoty modré nebo černé s *cigorkami světlými* (jasně modrým vyšíváním).³⁷ Původní červenice byly pouze modře šňurované, počátek vyšívání červenice barevnými bavlnkami je možné datovat do let 1890–1900.³⁸ Kalhoty ženatých mužů měly podle Klvaňi barvu šedou, hnědou nebo černou, nebyly však již ze soukenné látky.³⁹

Ve sbírce NÚLK se nachází tři červené mužské soukenné kalhoty z Podluží. Všechny mají rozvinutou výzdobu, modré šňůrování doplňuje barevná výšivka s rostlinnými motivy. U *červeníc* z Dolních Bojanovic (inv. č. 6939) je patrný starší typ šňůrování i starší typ stříhu sedla, které na zadku kalhot tvoří samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot a odpovídá zařazení podlužáckých soukenných kalhot do první stříhové skupiny.

Kalhoty pocházející z Josefova (inv. č. 8764) jsou na rozdíl od předchozích bez sedla na zadní části kalhot. Chlapecké *červenice* (inv. č. 4286), střižené se sedlem, které tvoří na zadku kalhot samostatný díl, pocházejí od výrobkyně soukenných kalhot a kabátků paní B. Gálové z Lanžhota.⁴⁰ Ve fondu jsou uloženy i kalhoty, které spolu s kabátkem stejného materiálu a barvy tvoří komplet – *mužácké šaty*, tedy oděv ženatých mužů. Pochází ze severního Podluží a jsou blízké městskému oděvu.⁴¹ Kalhoty (inv. č. 6693) z obce Josefov jsou vyrobené z hnědé vlněné tkaniny a mají vedení švů na vnitřní i boční straně nohy, jsou bez sedla a s rozparkem v krokovém švu.

Sousední jižní Kyjovsko je zastoupeno dvěma kalhotami z obce Ratiškovice. Josef Klvaňa uvádí podobnost mužského oděvu na jižním Kyjovsku s mutěnsko-hovoranským a za nejstarobylejší v této oblasti považuje právě kroj z Ratiškovic a Dubňan.⁴² Jak dále popisuje, součástí mužského svátečního oděvu v těchto lokalitách byly modré nohavice zdobené šňůrováním „...červeně vykládaným.“⁴³ Za „červeně vykládané“ je možné pokládat bohaté černé šňůrování doplněné výraznou výšivkou červenou bavlněnou přízí plným stehem, kterou jsou ozdobeny modré kalhoty (inv. č. 6147), jež na zadní části navíc zdobí barevná rostlinná výšivka. Kalhoty mají vedení švů na nohavici po boční straně, dva rozparky po stranách krokového švu, avšak jsou bez sedla na zadku kalhot.

Oproti tomu tmavě modré soukenné kalhoty z Ratiškovic (inv. č. 6125) představují nejmladší vývojový typ ovlivněný běžným stříhem městských kalhot. Švy na nohavici jsou vedeny po vnitřní i boční straně nohy, kalhoty jsou bez sedla, s rozparkem v krokovém švu a dvěma vodorovnými výpustkovými kapsami na přední straně kalhot. V dokumentaci je uvedeno, že kalhoty tvoří jeden celek – *šaty* – s kabátkem (inv. č. 6126). Patrně se tedy jedná o oděv ženatého muže ve vývojově mladší podobě, jako je tomu na sousedním Podluží.

Rohatecký kroj byl už v dřívějších dobách řazen do skupiny krojů strážnického Dolňáčka, ale s vazbami na jižní Kyjovsko, a zásluhou svých specifík, byl řazen do samostatného krojového okrsku.⁴⁴ Zdejší soukenné kalhoty se stříhově odlišují od nedalekého Petrova, nicméně jsou podobné s kalhotami ze Strážnice – s bočním vedením švů na nohavici, bez sedla na zadku kalhot (inv. č. 4782) i se samostatným sedlem (inv. č. 25313) a dvěma rozparky po stranách krokového švu. Na první pohled je však od strážnických odlišuje barevnost a výzdoba. Kalhoty ve fondu oděvu (inv. č. 4782 a inv. č. 25313) jsou ušity z modrého sukna a u rozparků jen jemně ozdobeny tenkou modrofialovou šňůrou. Kalhoty (inv. č. 25313), které přibýly do sbírek až v roce 2004, jsou na zadku ozdobeny barevnou rostlinnou výšivkou.

Odlišným typem kalhot z této lokality jsou *pantalóny*, blízké městskému oděvu, s jedním rozparkem v krokovém švu, bez sedla na zadku kalhot a s vedením švů po vnitřní i boční straně nohy. Jsou zmiňovány i v monografii obce Rohatec: „*Na ně [na třaslavice] natahovali pajtalony. Byly to kalhoty obyčejně soukenné nebo cajkové, bez jakýchkoliv ozdob a zastrkovaly se do vysokých měkkých holínek...*“⁴⁵ Pravděpodobně se jedná o typ kalhot zastoupený ve sbírce NÚLK (inv. č. 5004); zde jsou to černé manšestrové kalhoty se dvěma vodorovnými výpustkovými kapsami na přední straně, k jejich upevnění v pasu kalhot slouží tenká šňůrka. Podobným typem jsou kalhoty z tmavě modrého sukna (inv. č. 4799), s dvěma váčkovými kapsami v bočních švech nohavic a spínané koženým opaskem.

Nejpočetněji jsou ve sbírkovém fondu zastoupeny kalhoty ze strážnického Dolňáčka, které také patří do druhé stříhové skupiny – se sedlem, které tvoří na zadku kalhot samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot. Jak poukazuje Klvaňa, Strážnice byla jediným

Kalhoty-nohavice, Ratiškovice (inv. č. 6147).

Kalhoty-nohavice, Rohatec (inv. č. 4782).

moravsko-slovenským městem, kde se nosil „...selský kraj...“, jehož součástí byly i mužské soukenné kalhoty černé „...modrými nebo černými haraskami nepřilíš bohatě šňurovány.“⁴⁶ Všechny kalhoty ze Strážnice – sbírka obsahuje šest kusů – jsou totožné stříhové konstrukce s délkou po kotníky, vedením švů na nohavici po boční straně nohy, s rozparky po stranách krokového švu a bez sedla na zadku kalhot. Vyrobeny jsou z tmavě modrého až černého sukna vycházejícího z místní soukenické produkce a jsou ozdobeny jednoduchým černým šňurováním, svým hnědým šňurováním se od ostatních odlišují pouze jedny kalhoty (inv. č. 3875). I pro mužský kraj sousední obce Petrov je charakteristická tmavě modrá barva sukna. Dříve se zde soukenné kalhoty šily stejného střihu jako ve Strážnici – se dvěma rozparky a sedlem na zadku kalhot, později však došlo k proměně stříhové konstrukce. Novější varianta kalhot, zastoupená ve sbírkách pěti exempláři, je bez sedla a s vedením švů na nohavici po boční straně nohy a jedním rozparkem v krokovém švu. Přestože zmizely dva rozparky v pase kalhot, šňurování na nohavicích zůstává zachováno a je provedeno v černé barvě. Charakteristickým znakem kalhot jsou vodorovné výpustkové kapsy ozdobené jednoduchou strojovou červenožlutou výšivkou, kapsa je vevnitř podložena červeným sukem. V detailu se liší pouze kalhoty (inv. č. 6), které přibýly do sbírek v roce 1979. Kapsy jsou v tomto případě bez výšivky a pouze olemované zoubkovaným sukem.

Početnou skupinu soukenných kalhot fondu oděvu tvoří kalhoty veselského Dolňácka. Podle Klvani je mužský oděv v této oblasti podobný strážnickému. Ke svátečnímu oděvu zde patří černé kalhoty bez šňurování.⁴⁷ Kalhoty uložené ve sbírce NÚLK pocházejí z obcí Kněždub, Vnorovy a jedny z Veselí nad Moravou. Kalhoty z Kněždubu jsou bez sedla, zatímco kalhoty z Vnorov a Veselí nad Moravou mají samostatné sedlo. Kalhoty z Veselí nad Moravou (inv. č. 1525) jsou ušité z černého sukna, na předním dílu umístěna vodorovná výpustková kapsa olemovaná červeným sukem, ozdobená strojovou výšivkou a vevnitř je podložena zeleným sukem. Tmavě modré soukenné kalhoty z Kněždubu (inv. č. 1927) jsou kolem

kapsy ozdobeny barevnou strojovou výšivkou a uvnitř kapsy jsou vyloženy červeným suk-
nem. Další kalhoty z této lokality (inv. č. 13965) mají dvě kapsy podložené červeným prým-
kem a obšité barevnou strojovou výšivkou. Troje kalhoty z Vnorov jsou stříhově stejné –
s dvěma rozparky a samostatným sedlem. Nejsou zdobeny, pouze na přední straně kalhot je
vodorovná výpustková kapsa lemována červeným sukem a zdobena jednoduchou strojo-
vou výšivkou.

Kromě nověji rozšířených kalhot z modrofialového sukna s hustým černým šňůrováním,
případně černé s černým nebo tmavě modrým šňůrováním, Klvaňa uvádí pro Uherskohra-
dištsko rozšíření bílých huněných nohavic zdobených modrým šňůrováním ještě v první
polovině 19. století.⁴⁸ Ve sbírkách jsou uloženy jedny soukenné kalhoty (inv. č. 3717) lokalizované do Starého Města, vyrobené z černého sukna, bohatě zdobené jemným modrofialo-
vým šňůrováním. Stříhově odpovídají zařazení do druhé skupiny kalhot s bočním vedením
švů na nohavici a rozparky po stranách krokového švu, přičemž sedlo tvoří samostatný díl
společný pro přední i zadní část kalhot.

Mezi dolňáckými mužskými soukennými součástkami z Uherskohradištska je na
první pohled rozpoznatelný кроj kunovického krojového okrsku, který má ve sbírce
NÚLK svého zástupce. Nohavice (inv. č. 5363) z tmavě modrého sukna jsou velmi hus-
tě světle modře šňůrované „...kamrholovými šňůrečkami...“, toto „...malování na větší
vzdálenost činí dojem dvou jednodolých, světle modrých, kosníkových obrazců v předu ko-
lem poklopce.“⁴⁹ Stříhově se neliší od výše zmíněných kalhot ze Starého Města. Ve stříhu
sedla, které oproti předchozím dvěma exemplářům tvoří na zadku kalhot samostatný
díle, se odlišují třetí soukenné kalhoty z uherskohradištského Dolňácka – z Domanína

Kalhoty-nohavice, Petrov (inv. č. 38056).

Kalhoty-nohavice, Kátov (inv. č. 4663).

(inv. č. 9331). Kalhoty jsou zdobeny velmi jemným a bohatým černým šňůrováním, které je na zadku, bocích a kolem punktu doplněno červenou nití mezi našitými šňůrkami.

Nezanedbatelnou část mužských oděvních součástí ve sbírkovém fondu NÚLK tvoří také slovenský oděvní materiál, pocházející z blízkého příhraničí. Oděvní součástky jsou zajímavým dokladem provázanosti východomoravské a západoslovenské hmotné lidové kultury. Ve sbírce jsou od roku 1975 uloženy modré soukenné kalhoty z Kátova (inv. č. 4663), s výzdobou světle modrým šňůrováním. Stříhově odpovídají kategorii soukenných kalhot z nížinné oblasti Slovácka, u nichž jsou švy vedeny po boční straně nohy, dva rozparky jsou umístěny po stranách krokového švu a sedlo tvoří samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot.

Mezi mužskými oděvními součástkami má ve sbírkách své zastoupení také kroj z Vracova. Zdejší oděv považovali badatelé za výjimečný, J. Klvaňa jej označil za „...zecla odchýlný ve mnohých věcech, dle všeho vlivem přistěhovalých po 30leté válce Němců. Hlavně mužský kroj je neslovenský. Nosí se ve Vracově a předměstích.“⁵⁰ Zimní sváteční oděv mužů zde zahrnoval modré soukenné součástky. Na svátky se však dříve nosily žluté jirchové koženice jako na severním Kyjovsku. Za zmínku stojí, že koženice (inv. č. 5496) z Vracova jsou jediným exemplářem tohoto typu ve fondu oděvu. Koženice jsou krátké, mají jeden rozparek na pravé straně a na bocích dvě kapsy, ozdobené červenou a zelenou výšivkou.

Mužské soukenné kabáty

Soukenný kabát patřil spolu s kalhotami k základním svrchním součástkám mužského oděvu na jihovýchodní Moravě. Hlavními identifikačními znaky kabátů jsou dle Systematiky mužského lidového oděvu konstrukce trupu a konstrukce zadního dílu. Další určující kategorií je délka, provedení přednic, tvar rukávů a jejich zakončení, tvar límce, tvar rozparků a přítomnost podšívky. Na základě těchto kritérií někteří současní badatelé⁵¹ rozdělují kabáty na typ oděvního okruhu východoevropského, západoevropského, karpatského a panonského.⁵²

Kabáty panonského oděvního okruhu

Do tohoto okruhu jsou řazeny kabáty typu halena, které byly rozšířeny v Maďarsku a přes slovenské území se dostaly na Moravu. Jedná se o dlouhé soukenné kabáty jednoduché stříhové konstrukce z rovných dílů, konstrukce trupu halen využívá podélného ponča, k němuž jsou připojeny rukávy a límec. Tento typ haleny je doložený pro celé území jihovýchodní Moravy.⁵³ Kvůli jejímu střihu označuje Klvaňa halenu za „...velmi nemotornou...“, a proto se obvykle jen přehazovala přes ramena jako plášť a svazovala se tkanicemi, v zimě se případně přehazovala i přes kožich.⁵⁴ V nepříznivém počasí se však oblékala na rukávy a byla přepásávána opaskem, šňůrou nebo i povřísem.⁵⁵ Ve střihu vykazují haleny obdobné rysy, nicméně se mohou lišit ve velikosti límce, označovaného jako *darmovis*, *hazucha* či *cymbál*,⁵⁶ a ve výzdobě – lemováním na límci a rukávech a zejména v podobě aplikací na klopách přednic, označovaných často jako *výložky*, přičemž různobarevné sestavy těchto aplikací umožňovaly lokalizovat nositele haleny.

Významným centrem výroby halen na Hornácku byl Kuželov, kde měli *halenáři* i svůj cech.⁵⁷ V tomto regionu se dochovaly jako součást svrchního oděvu nejdéle a rozlišovaly se zde haleny dvojího druhu: kratší a méně zdobené, všední *trhovice*, které se sem dostaly z Pomoraví, a delší, s rozměrným límcem a bohatou výzdobou šňůrováním, *vokšovice*, jinak také *valašské haleny*, které „...jsou tu původní, tedy starší a mají podobné v Pováží.“⁵⁸ Tyto haleny *vokšovice* se nacházejí ve fondu ve dvou kusech, přičemž halena

Kabát-halena, Hluk (inv. č. 5798).

Kabát-halena, Mokřý Háj (inv. č. 9972).

(inv. č. 22951) bez určeného místa původu je téměř totožná s halenou (inv. č. 2085) z Velké nad Veličkou.

Další zástupci v kategorii halen jsou si na první pohled velmi podobní, liší se však v různých detailech. Halena ze Strání (inv. č. 5287) se od ostatních odlišuje výzdobou a přítomností dotykového rozparku na zadním dílu. Halena z Hluku (inv. č. 5798) se odlišuje svým límcem, který sahá hlouběji na záda a je na konci *ofrancebný*, tzn. s bílým třepením, nad ním se pak nacházejí dva černé vodorovné proužky, asi 10 cm od sebe vzdálené.⁵⁹ Rohatecké „...*haleny byly červeně lemovány, zapínaly se na knoflík a sahaly po lýtka. Takové haleny však téměř všechny zmizely, protože si lidé z halen nechali šít papuče (válenky).*“⁶⁰ Jeden exemplář (inv. č. 7144) z této lokality se však nachází ve sbírkách NÚLK a zajímavostí je jeho značná podobnost s halenou (inv. č. 9972) ze slovenské obce Mokřý Háj, která se až na límec sešitý v kapuci od haleny z Rohatce vůbec neliší.

Kabáty východoevropského oděvního okruhu

Pro kabáty východoevropského oděvního okruhu jsou charakteristická rovná dovnitř zkosená záda a rozšiřující klíny na bocích. Jedná se o relativně uzavřené typy kabátů bez dalšího vývoje, s výskytem při východní hranici Moravy počínaje Slováckem (*mentýky*, hornácké kabáty), přes Valašsko (*župice*) až na Těšínsko (*župice*).⁶¹

Systematika umožnila rozlišení mezi jednotlivými vývojovými fázemi kabátů, které dosavadní literatura vnímala jako jediný tzv. župicový typ kabátu:

I. vývojová fáze, využívající při konstrukci trupu podélného ponča s připojenými bočními klíny (kabáty z Hornácka, *župice* z Rožnovska), souvisí s lokální tradicí moravsko-slovenského pomezí (Hornácka a Trenčianska), navazující na širší východoevropský prostor.

II. vývojová fáze, využívající při konstrukci trupu kabátu samostatné díly se zakomponovanými bočními klíny (slovácké *mentýky*), navazuje na tradici krejčovských cechů, která do konstrukce kabátů vnesla standardní prvky řemeslné výroby, které měly ve středoevropském prostoru značně unifikující charakter.⁶²

Mentýky ve fondu oděvu NÚLK chybí a i v literatuře se setkáváme s informacemi o jejich postupném zániku jako součásti mužského obřadního oděvu v první polovině 19. století. Nicméně ve sbírkách NÚLK se nachází ženský *mentýk* ze Strání (inv. č. 5286), který stříhově odpovídá mužskému kabátu tohoto typu.

Hornácké kabáty

Na starobylost kabátů na Hornácku upozorňuje J. Klvaňa: „Místo „lajblíku“ nosí se tu jen „kabát“ z bílé ovčí vlny, starožitného střihu, do 17. stol. sahajícího.“⁶³ K barevnosti uvádí, že dříve se nosily jako obřadní součástka světle modré kabáty téhož střihu.⁶⁴ A J. Húsek dodává, že tyto kabáty měly i barvu zelenou.⁶⁵ Kabáty se nosily oblečené, nebo se pouze přehazovaly přes ramena.

V depozitářích ústavu je uloženo celkem 12 kabátů, první z nich se dostaly do sbírek jako součást sběrů již v šedesátých letech 20. století. Původní konstrukce trupu těchto kabátů byla typu podélného ponča, je doložena ve sbírkách NÚLK na kabátu z Nové Lhoty (inv. č. 2438) a nelokalizovaného kabátu (inv. č. 23010) z hrubého sukna, který navíc vykazuje archaický prvek – zakončení rukávů aplikací stříženou jako součást rukávu. Ostatní kabáty tohoto typu ve sbírkách NÚLK jsou ušity ze samostatných dílů.

Společným rysem této oděvní součástky je především střih, který charakterizuje tříčtvrteční délka – pod zadek, přednice jednořadová, v dolní části s vybihajícím klínem, druhá strana je rovná, s přehnutými klopami přednic, s plochým límcem, jednošvovým rukávem, podélně symetrickým, s rovnou koulí a zkosenými okraji, zadní díl je rovný, jednoduchý, na bocích rozšířený klínovitými díly. Drobné odlišnosti se objevují v zakončení rukávu, od jednoduchého otevřeného, přes otevřené s rozparkem až k otevřenému s rozparkem a zapínáním na kovový háček. Variabilita je patrná v počtu a provedení váčkových kapes všítych ve švu. Kabáty jsou bez podšívky až na jediného zástupce (inv. č. 1312).

Nejvíce příkladů pochází z obcí Javorník, Velká nad Veličkou a Kuželov. Jedním exemplářem je zastoupena i obec Nová Lhota. Několik kabátů má na klopě přednice vyšitú dataci, na třech bílých kabátech jsou to roky 1904 (inv. č. 5224; z Kuželova), 1918 (inv. č. 22756; z Velké nad Veličkou) a 1922 (inv. č. 5223; z Kuželova). Světle modrý kabát, jediný ve sbírkovém fondu, je datovaný rokem 1904 (inv. č. 1312). Ostatní kabáty tohoto typu jsou nedatované, na jejich stáří lze usuzovat hlavně z provedení výzdoby, pro kterou jsou charakteristické soukenné aplikace v podobě stylizovaného srdce a květu na

Kabát, Kuželov (inv. č. 5223), datace 1922.

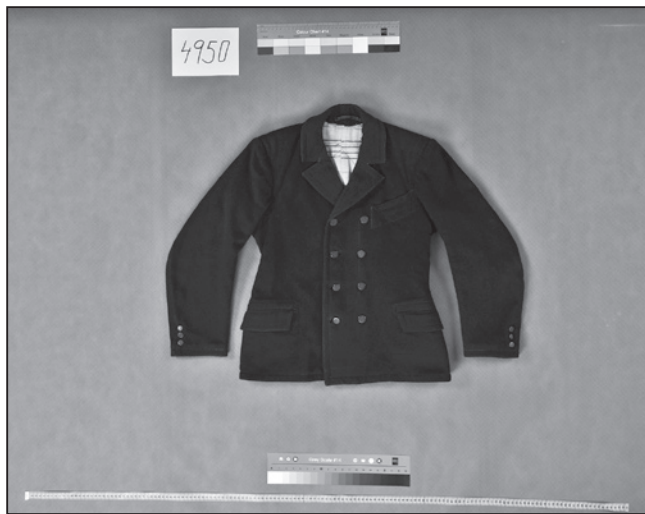

Kabát, Velká nad Veličkou (inv. č. 1312), datace 1904.

přehnutých klopách přednice a lemování kabátů, rukávu a límce převážně modrou šňůrkou a na předních klopách našité černé a červené pruhy látky. Na okrajích rukávů se nachází černé aplikace.

Kabáty západoevropského oděvního okruhu

Jedná se o kabáty složitější stříhové konstrukce. Charakteristickým znakem těchto kabátů jsou princesově střižená záda a rozšiřující šosy v dolní části, které mají úzký vztah ke slohovým kabátům 18. a 19. století. Jejich výskyt je doložen na severní, západní a jižní

Kabát, Louka (inv. č. 4950).

jevují tmavě modré kabáty stejného střihu původem z Radějova (inv. č. 47535 a inv. č. 47536).

Všechny čtyři kabáty jsou stejného střihu: konstrukce trupu tvoří samostatné díly, přednice je dvouřadová s přehnutou klopou, s plochým límcem a fazónkou, dvěma výpustkovými kapsami s hranatě krojenou patkou a jednou horní výpustkovou kapsou. Kabáty mají dvoušňůvkový prolomený rukáv s oblou koulí s otevřeným zakončením, zadní díl je princesový dvoudílný. Kabáty jsou bez rozparků a podšity bavlněnou károvanou podšívkou.

Závěr

Cílem příspěvku bylo představit mužské soukenné kalhoty a kabáty ze sbírek NÚLK a zasadit je do širších souvislostí jejich rozšíření. Důraz byl kladen především na stříhovou konstrukci jednotlivých oděvních součástí a bylo využito rozdělení a terminologie nově vznikající Systematiky mužského lidového oděvu.

Soukenné kalhoty ani kabáty netvoří nejpočetnější skupiny fondu, ve sbírkách nalezneme celkem 45 kalhot a 23 kabátů, z toho 6 halen, kvantitativní zastoupení však v tomto ohledu není rozhodující. Převažují oděvní součástky, které mají svůj původ v první polovině 20. století, ale nachází se zde i zástupci z dřívějšího období. Nejpočetněji je zastoupena oblast strážnického Dolňácka a Hornácka. Sbírkové fondy NÚLK nelze co do kvantity srovnávat se sbírkami moravských muzeí, sbírková činnost zaměřená na oděvní materiál stála spíše na okraji zájmu ústavu a její počátky spadají do druhé poloviny 20. století. Cíle a zájmy NÚLK byly totiž v počátcích jeho fungování zejména v oblasti folkloristiky.

Přesto se ve sbírkovém fondu oděvu, stejně jako ve skupině mužských soukenných oděvních součástí, které jsou v něm obsaženy, během krátké doby jeho utváření shromáždila řada cenných předmětů, které přispívají k poznání oděvní kultury lidových vrstev na jiho-východní Moravě.

Poznámky:

- 1 Souček, J. a kol.: *25 let Ústavu lidového umění Strážnice*. Strážnice [asi 1981], nestr.
- 2 Tamtéž.
- 3 Jančář, J.: *Strážnické inspirace: 50 let Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici*. Strážnice 2006, s. 14.
- 4 Souček, J. a kol.: c. d., nestr.
- 5 Jančář, J.: c. d., s. 30.
- 6 Souček, J. a kol.: c. d., nestr.
- 7 Pajer, J.: Obnovení Muzejního spolku a městského muzea ve Strážnici (1992–1996). In: *Okolo Strážnice: almanach k desetileté činnosti Muzejního spolku ve Strážnici 1993–2003*. Strážnice 2004, s. 17–18.
- 8 Josef Antoš byl současně zaměstnancem ústavu, pracoval jako průvodce a dokumentátor.
- 9 Jedná se o živůtek z bílého saténu s drobným květinovým potiskem a modrou vyšivanou zástěrou.
- 10 Systematika lidového oděvu, která vznikla v rámci projektu NAKI DF11P01OVV017, Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950, jehož řešiteli jsou Národní ústav lidové kultury a Masarykova univerzita.
- 11 Mertová, P.: Přehled druhů vlněných tkanin na mužském lidovém oděvu z prostředí Moravy z let 1850–1950. *Národopisná revue* 22, 2012, č. 2, s. 84–89.
- 12 Stránská, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl 1. Čechy*. Praha 1950, s. 230.
- 13 Pajer, J.: Řemeslo a obchod ve Strážnici. In: Pajer, J. a kol.: *Strážnice: kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 240.
- 14 Jeřábková, A.: Odívání. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice 2000, s. 127.
- 15 Klvaňa, J.: Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: Húsek, J. et al.: *Moravské Slovensko. Sv. 1*. Praha 1918, s. 104.
- 16 Pajer, J.: Řemeslo a obchod ve Strážnici. In: Pajer, J. a kol.: *Strážnice: kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 239.
- 17 Pajer, J.: Ze starých zápisnic strážnických soukeníků. In: *Okolo Strážnice: almanach k desetileté činnosti Muzejního spolku ve Strážnici 1993–2003*. Strážnice 2004, s. 31–36.
- 18 Pajer, J.: Řemeslo a obchod ve Strážnici. In: Pajer, J. a kol.: *Strážnice: kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 240.
- 19 Klaničová, E., Kordiovský, E. (eds.): *Město Břeclav*. Brno 2001, s. 199.
- 20 Šimš, M.: Návrh systematiky třídění mužských oděvních součástí. In: *Textil v muzeu: dětský textil a textilní hračka*. Brno 2012, s. 55–60.
- 21 Húsek, J.: *Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem: studie etnografická*. Praha 1932, s. 137–138.
- 22 Tamtéž, s. 134–135.
- 23 Tamtéž, s. 131.
- 24 Tamtéž, s. 134.
- 25 Klvaňa, J.: c. d., s. 188.
- 26 Kalhoty dlouhé po kotníky, vedení švu na nohavici po boční straně nohy, rozparky po stranách krokového švu, způsob zapínání kalhot: tunel s řemenem, bez kapsy, sedlo tvoří na zadku kalhot samostatný díl.
- 27 Húsek, J.: c. d., s. 128.
- 28 Frolec, V., Holý, D., Jeřábek, R. (eds.): *Hornácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno 1966, s. 165.
- 29 Tamtéž.
- 30 Tamtéž.
- 31 Tamtéž, s. 194.

- 32 H ú s e k, J.: c. d., s. 129.
- 33 Kalhoty dlouhé po kotníky, vedení švů na nohavici po boční straně nohy, rozparky po stranách krokového švu, způsob zapínání: tunel s řemenem, sedlo tvoří samostatný díl společný pro přední i zadní část kalhot, kalhoty s podšívkou.
- 34 Například kalhoty z Hrubé Vrbky (inv. č. 54394) nebo kalhoty z Velké nad Veličkou (inv. č. 17491).
- 35 H ú s e k, J.: c. d., s. 121.
- 36 Tamtéž, s. 121.
- 37 H ú s e k, J.: c. d., s. 121.
- 38 K r u ž í k, J.: *Kroje na Podluží*. Břeclav 1977, s. 16.
- 39 K l v a ň a, J.: c. d., s. 158.
- 40 Božena Gálová z Lanžhota šila červenice a kabátky ratyňáky od roku 1947, od roku 1960 byla zaměstnána v ÚLUV, byla nositelem titulu Mistr lidové umělecké výroby pro obor výšivek. Co se týče podrobnějších informací o výrobě červenic, které vznikaly pod jejíma rukama: ušití červenic jí průměrně trvalo tři týdny (stříh dvě hodiny, šití sedmnáct a vyšívání stočtyřicet až stopadesát hodin). U h e r, J.: Červenice paní Gálové. *Malovaný kraj* 9, 1973, č. 2, s. 10–11.
- 41 Vedení švů na nohavici po vnitřní i boční straně nohy, středový rozparek v pase kalhot, bez sedla.
- 42 K l v a ň a, J.: c. d., s. 146.
- 43 Tamtéž, s. 147.
- 44 Tamtéž, s. 108.
- 45 B í z a, J., S k á c e l, J.: *Slovácká obec Rohatec*. Rohatec 1973, s. 130.
- 46 K l v a ň a, J.: c. d., s. 138–139.
- 47 Tamtéž, s. 133.
- 48 Tamtéž, s. 111.
- 49 Tamtéž, s. 121.
- 50 Tamtéž, s. 108.
- 51 M. Šimša a kol.
- 52 Š i m š a, M.: *Průběžná zpráva o řešení projektu NAKI DF11P01OVV017 v roce 2012. Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950*. [nepublikováno] Strážnice 2012, s. 46.
- 53 S t r á n s k á, D.: Haleny i jejich rozšíření a návrh odborných termínů. *Věstník národopisné společnosti československé*, 1963, č. 2, s. 3–13.
- 54 K l v a ň a, J.: c. d., s. 114.
- 55 K r u ž í k, J.: c. d., s. 20.
- 56 K l v a ň a, J.: c. d., s. 100.
- 57 F r o l e c, V., H o l ý, D., J e ř á b e k, R.: c. d., s. 168.
- 58 K l v a ň a, J., c. d., s. 198.
- 59 Tamtéž, s. 128.
- 60 B í z a, J., S k á c e l, J.: c. d., s. 136.
- 61 B r o u č e k, S. (ed.) et al.: *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 2, Věcná část A-N*. Praha 2007, s. 1248.
- 62 Š i m š a, M.: c. d., s. 46–48.
- 63 K l v a ň a, J.: c. d., s. 197.
- 64 Tamtéž, s. 198.
- 65 H ú s e k, J.: c. d., s. 128.
- 66 Š i m š a, M.: c. d., s. 46.

Literatura:

- B í z a, J., S k á c e l, J.: *Slovácká obec Rohatec*. Rohatec 1973.
- B r o u č e k, S. (ed.) et al.: *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 2, Věcná část A-N*. Praha 2007
- D v o u l e t ý, M. et al.: *Na paletě krojů: slovácké slavnosti vína a otevřených památek Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 2010.

- Frolec, V., Holý, D., Jeřábek, R. (eds.): *Horňácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno 1966.
- Húsek, J.: *Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem*. Praha 1932.
- Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice 2000.
- Jančář, J.: *Strážnické inspirace: 50 let Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici*. Strážnice 2006.
- Klaničková, E., Kordiovský, E. (eds.): *Město Břeclav*. Brno 2001.
- Kružík, J.: *Kroje na Podluží*. Břeclav 1977.
- Machek, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha 1997.
- Uher, J.: Červenice paní Gálové. *Malovaný kraj* 9, 1973, č. 2, s. 10–11.
- Mertová, P.: Přehled druhů vlněných tkanin na mužském lidovém oděvu z prostředí Moravy z let 1850–1950. *Národopisná revue* 22, 2012, č. 2, s. 84–89.
- Húsek, J. et al.: *Národopis lidu československého. Díl I., Moravské Slovensko. Sv. 1*. Praha 1918.
- Okolo Strážnice: Almanach k desetileté činnosti Muzejního spolku ve Strážnici 1993–2003*. Strážnice 2004.
- Pajer, J. a kol.: *Radějov: minulost a současnost obce*. Radějov 2012.
- Pajer, J. a kol.: *Strážnice: kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002.
- Petráková, B.: *Lidový kroj luhačovického Zálesí*. Zlín 2007.
- Skácel, J.: *Čtení o Strážnici*. Strážnice 1999.
- Souček, J.: *25 let Ústavu lidového umění Strážnice*. Strážnice [asi 1981].
- Stránská, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl 1. Čechy*. Praha 1950.
- Stránská, D.: Haleny i jejich rozšíření a návrh odborných termínů. *Věstník národopisné společnosti československé*, 1963, č. 2, s. 3–13.
- Šimša, M.: *Průběžná zpráva o řešení projektu NAKI DF11P01OVV017 v roce 2012. Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850–1950*. [nepublikováno] Strážnice 2012.
- Šimša, M.: Návrh systematiky třídění mužských oděvních součástek. In: *Textil v muzeu: dětský textil a textilní hračka*. Brno 2012, s. 55–60.
- Zborník Slovenského národného múzea v Martine*. Roč. CV. Bratislava 2011.

Foto:

David Rájecký

Mgr. Lenka Havlíková (n. 1986), pracovnice Centra hmotného kulturního dědictví Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, kde se zabývá lidovým oděvem a on-line prezentací sbírek.

Men's Woolen Cloth Clothes in the Collections of the National Institute of Folk Culture in Strážnice – Trousers and Coats

Abstract

The study deals with men's woolen-cloth trousers and coats from the collections of the National Institute of Folk Culture. It also covers collecting efforts of the institute and introduces the Fund of Clothes.

Attention is also paid to woolen cloth, to its quality and colour patterns which represent an important characteristic of the material. Woolen cloth trousers and coats from the collections of the National Institute of Folk Culture are introduced in broader context, mainly from the point of view of their cut. The terminology and division of Taxonomy of Male Folk Clothes the author of which is M. Šimša with a group of other specialists is widely used in the study.

The main indicators of woolen cloth trouser according to the above mentioned taxonomy are length, the line of seams on the trousers and connection of yoke on the side of the trousers. In the South-East of Moravia the type with side seams which further splits into three groups prevails. First group – woolen cloth trousers with an independent yoke – are represented mainly by trousers from the regions of Uherský Brod, Kopanice and Horňácko. Second group – characterized by the yoke which is

an independent part common for both front and rear side of the trousers - is represented by trousers form the regions of Dolňácko and Podluží.

Woolen cloth coats are divided into East European, West European and Panonian clothes circles. According to present day specialists the circles are differentiated on the basis of main identification markers of coats – mainly the construction of the body and of the rear part. The so called frocks belong to the Panonian circle and are characterized by the use of the elongated poncho together with a long oblong collar. East European type coats are characterized by straight inward beveled back and widening wedges on the sides. Two development phases are distinguished within this type. Coats from the region of Hornácko belong to the first one. West European circle coats are characterized by a more complex cut. Several short coats made of blue woolen cloth coming from Strážnice region of Dolňácko belong to that group.

Männer- Kleidungsstücke aus Tuch im Sammlungsbestand des Nationalen Instituts für Volkskultur in Strážnice – Hosen und Mäntel

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die vorliegende Studie befasst sich mit Tuchhosen und -mänteln aus dem Sammlungsbestand des Nationalen Instituts für Volkskultur. Außerdem beschreibt sie die gründliche Sammlerarbeit des genannten Instituts und präsentiert sein Kleidungs fonds.

Die Aufmerksamkeit gilt auch dem Material: Es handelt sich um Tuch, seine Qualität, Farbigkeit und charakteristische Eigenschaften. Die Tuchhosen und -mäntel aus dem Sammlungsbestand des Nationalen Instituts für Volkskultur werden in größeren Zusammenhängen vorgestellt, vor allem hinsichtlich der Schnittkonstruktion. Die benutzte Terminologie sowie die Eingliederung von Bekleidungsstypen wurde von der Publikation M. Šimša und Kollektiv: Systematik der Männer-Volkskleidung übernommen.

Laut der genannten Systematik sind als identifizierende Merkmale die Nähte an Hosenbeinen und das Zusammennähen des Sattels mit der Hinterhose zu definieren. In Südostmähren überwiegt der Typ mit Seitennähten, der nach Hosenschnitt weiter in drei Gruppen eingeteilt wird: I. Tuchhose mit unabhängigem Sattel – vertreten sind Hosentypen aus den Gebieten Uherskobrodsko, Kopanice und Hornácko. II. Hosensattel als unabhängiger Teil, gemeinsam für den vorderen und hinteren Hosenteil – dazu zählen Hosen aus den Gebieten Dolňácko und Podluží.

Die Tuchmäntel werden folgenden Gebieten zugeordnet: Osteuropa, Westeuropa, Pannonien. Die Unterschiede sind mit typischen Merkmalen charakterisiert; diese betreffen insbesondere die Konstruktion von Vorder- und Hinterteilen. In die Pannonien-Gruppe gehören die so genannten Kittel. Bei Kitteln ist das Poncho-System mit einem länglichen Kragen durchgesetzt. Für Tuchmäntel aus dem osteuropäischen Gebiet sind flache, nach innen abgeschrägte Rückenteile und erweiterte Keile an Seiten kennzeichnend. Die Mäntel aus dem westeuropäischen Gebiet haben einen mehr komplizierten Schnitt. Zu diesem Typ gehören einige kurze Mäntel aus dunklem Tuch, die aus dem Gebiet Strážnické Dolňácko stammen.